

مطالعه کیفی بسترهای ازدواج زودهنگام زنان در شهرستان اهواز

شمسی پورعباسی^۱؛ جعفرکرد زنگنه^۲؛ منصور شریفی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۳۱

چکیده

ازدواج زودهنگام که به‌عنوان یک مسأله جهانی شناخته شده است، هنوز به‌طور گسترده‌ای در استان خوزستان و شهرستان اهواز انجام می‌شود. این مطالعه کیفی با هدف کشف و تفسیر بسترهای شکل‌گیری ازدواج زودهنگام، از دیدگاه دختران ازدواج کرده و با رویکرد پدیدارشناسی توصیفی-تفسیری انجام شد. مشارکت کنندگان در تحقیق به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و با استفاده از سؤالات باز، مورد مصاحبه عمیق گرفتند که اطلاعات با بیست و دومین شرکت کننده با اشباع رسید. اطلاعات حاصله پس از هر بار مصاحبه با الگوی تماتیک اسمیت (۱۹۹۷) تحلیل شد. اطلاعات توصیف شده در این مطالعه از مشاهدات و یادداشت‌های محقق به دست آمدند که در ۳۴ مفهوم اولیه، ۱۱ مقوله فرعی و ۴ مقوله اصلی طبقه‌بندی شد. یافته‌ها نشان داد که چهار گروه از بسترها در شکل‌گیری ازدواج زودهنگام زنان در شهرستان اهواز نقش داشته‌اند که عبارتند از: بسترهای فرهنگی (باور به کارساز بودن ازدواج زودهنگام، سنت‌های مردسالاری و ازدواج فامیلی و سبک زندگی منطبق با شرایط)، زمینه‌های اجتماعی (تأیید شدن با ازدواج، ازدواج مصلحتی و رهایی از مشکلات خانواده)، شرایط اقتصادی (تسهیلات مالی فرایند ازدواج، انگیزه تأمین مالی و رهایی از مشکلات مالی) و عوامل شخصی (تصور اشتباه از زندگی مشترک و سهل‌گیری و نادیده‌انگاری مسئولیت‌های زندگی مشترک). به‌عنوان نتیجه، ازدواج زودهنگام زنان در شهرستان اهواز به‌طور عمده، ریشه در بسترهای فرهنگی و اجتماعی و سپس شرایط اقتصادی و عوامل شخصی داشته است.

^۱. دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد علوم و تحقیقات)، تهران، ایران.

meesh138692@gmail.com

^۲. استادیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسؤول).

j.zangeneh@pnu.ac.ir

^۳. استادیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد گرمسار)، گرمسار، ایران.

sharifim@ut.ac.ir

واژه‌های کلیدی: مطالعه‌ی پدیدار شناسی؛ بسترهای ازدواج زودهنگام؛ زنان شهرستان اهواز؛ زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی.

مقدمه و بیان مسأله

ازدواج قبل از ۱۸ سالگی، اعم از ازدواج رسمی یا غیررسمی، ازدواج کودکان، نامیده می‌شود (یونیسف^۱، ۲۰۱۴). ازدواج کودکان در جنوب صحرای آفریقا، آسیای جنوبی و بخشی از آمریکای مرکزی به دلیل فقر و عدم توسع، اقتصادی شایع است (ایکرو^۲، ۲۰۰۷). طبق گزارش یونیسف (۲۰۱۹) سالانه ۱۲ میلیون دختر زیر ۱۸ سال، ازدواج می‌کنند که در حال حاضر تعداد آنها بیش از ۶۵۰ میلیون نفر است. در کشورهای در حال توسعه، نسبت ازدواج زیر ۱۵ سال، یک هفتم است، که این روند با روزانه حدود ۳۵۰۰ دختر تداوم می‌یابد (یونیسف، ۲۰۱۴) و ۲۱۰۰۰ دختر قبل از هجده سالگی ازدواج می‌کنند (ایکرو، ۲۰۰۷). ازدواج کودکان، پدیده‌ای جهانی است که به نظر می‌رسد نوعی نقض حقوق بشر است که نابرابری‌های جنسیتی و تبعیض علیه دختران را جاودانه و پایدار می‌کند و آنان را از فرصت‌های بسیاری محروم می‌سازد. این پدیده جهانی، دغدغه بسیاری از نهادهای بین‌المللی است و با توجه به اثرات مخرب آن بر فرد و جامعه، جهت‌گیری‌ها در محکومیت و شناخت آسیب‌های مخرب آن بسیار روشن است. بیانیه جهانی حقوق بشر بیان می‌کند: «همه مردان و زنان در تمام طول دوران زندگی خود و سوای نژاد، ملیت یا مذهب خود از حق ازدواج و تشکیل خانواده برخوردارند. مردان و زنان در هنگام ازدواج، در طول زندگی زناشویی و همچنین در هنگام فروپاشی ازدواج از حقوق برابر برخوردارند، همچنین در بیانیه حقوق کودک^۳ در سال ۱۹۸۹ برخی از حقوق دختران در زمینه ازدواج زودهنگام ارائه شده است. در بیانیه مذکور، دختران از حق اینکه بدون درخواست خودشان از والدین‌شان جدا نشوند، حق آزادی بیان، حق تحصیل، حق داشتن اوقات فراغت و فعالیت‌های تفریحی و حق مقابله با استثمار و تجاوز جنسی، برخوردارند (نویلا^۴، ۲۰۰۶).

^۱. Unicef

^۲. Icrw

^۳. Declaration of the Rights of the Child

^۴. Novilla

با وجود اهمیت وقوع ازدواج در زمانی «بهنگام»، در کشور ما شواهدی یافت می‌شود که با وجود افزایش ازدواج‌های دیرهنگام و گرایش به مجرد در بین جوانان، ازدواج زودهنگام در برخی مناطق شایع است. طبق مرکز آمار ایران، حدود ده هزار دختر ۱۰ تا ۱۴ ساله، در بهار سال ۱۴۰۰ ازدواج کرده بودند که یک رکورد در این بازه سنی محسوب می‌شود (کمالی و همکاران، ۱۴۰۰: ۸۳). روند شایع ازدواج زودهنگام در شهرستان اهواز پابرجاست، چنانچه طی دو سال اخیر به بالای ۳۰ درصد کل ازدواج‌های اهواز رسیده است (سالنامه آمارهای جمعیتی سازمان ثبت احوال استان خوزستان، ۱۴۰۰-۱۳۹۹).

ازدواج زودهنگام، به‌عنوان پدیده‌ای جهانی، ساختار و وحدت جامعه و خانواده را در ایران به شدت تهدید می‌کند. به نظر می‌رسد زنان ایرانی با توجه به ویژگی‌های فرهنگی - اجتماعی جامعه ایران بیشتر از سایر زنان آسیب ببینند. ماهیت روابط با خویشاوندان و سنت‌های فرهنگی و مذهبی در ایران به گونه‌ای است که زنان را تا حدود زیادی از تنها زندگی کردن، بیرون رفتن از خانه، ممنوع بودن هر گونه ارتباط جنسی بین زن و مرد مگر در مواردی که در چارچوب ازدواج و بر اساس سنت‌ها و آداب و رسوم منظم اتفاق می‌افتد، منع می‌کند. به نظر می‌رسد زنان در شهرستان اهواز به ازدواج به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین اهداف زندگی خود به‌طور جدی فکر می‌کنند و اگر این ازدواج به هنگام نباشد، بدون شک بر روابط اجتماعی آنها تأثیر می‌گذارد و سازگاری اجتماعی آنها را کاهش می‌دهد. ازدواج زودهنگام هر دو جنس را متأثر می‌سازد، اما در بسیاری از کشورها، سن قانونی ازدواج برای مردان بیشتر از زنان است. این مسئله بیشتر به خاطر وجود این عقیده است که یک دختر به محض بلوغ، بایستی ازدواج کند، در حالی که مرد باید زمانی ازدواج کند که به استقلال مالی برسد و توانایی اقتصادی اداره کردن زندگی را داشته باشد؛ از این رو دختران، بیشتر در معرض آن هستند و آسیب‌ها و عوارض شدیدی را متحمل می‌گردند. تأثیرات منفی ازدواج زودهنگام فقط محدود به زنان و فرزندان آنها نشده است، بلکه بر روی نهاد خانواده و جامعه هم اثرگذار است. این پدیده، مانعی در جهت پیشرفت دختران در عرصه‌های مختلف زندگی از جمله آموزش، اشتغال و ... است و منجر به کاهش رشد اقتصادی و توسعه در جامعه می‌شود. می‌توان گفت ازدواج زودهنگام یکی از دلایل اصلی ترک تحصیل دختران است. نتایج مطالع، احمدی بر روی داده‌های DHS^۱ در ایران نشان می‌دهد که ۶۰/۹ درصد از دختران متأهل ۱۹-۱۰ ساله، علت ترک تحصیل

^۱. Demographic and Health Survey

خود را ازدواج دانسته‌اند (احمدی، ۱۳۸۳: ۴۵). حال توجه به این نکته مهم است که دخترانی که به علت ازدواج زودرس ترک تحصیل می‌کنند، دانش و مهارت لازم را در زندگی کسب نکرده‌اند و در شکل‌دهی به هویت خود با مشکل مواجه شده‌اند و به دلیل نداشتن اعتماد به نفس کافی، همواره متکی به دیگران بوده‌اند و از قدرت تصمیم‌گیری بالایی در زندگی برخوردار نیستند، چگونه از پس زندگی مشترک برمی‌آیند (گود، ۱۳۵۲: ۶۰). ازدواج زودهنگام منجر به کاهش کیفیت زندگی زنان و کم‌رنگ شدن نقش زنان در جامعه و ورود زنان به «چرخه فقر» شده است و زنان، فرزندان و خانواده‌های آن‌ها را در فقر مداوم نگه می‌دارد (صدیق اورعی، ۱۳۸۶: ۲۰). هدف مطالعه حاضر پاسخ به این سؤال است که بسترهای وقوع ازدواج زودهنگام و پیامدهای آن در شهرستان اهواز کدامند؟

پیشینه پژوهش

برای ارایه یک چارچوب ذهنی از بسترهای شکل‌گیری ازدواج زودهنگام زنان، برخی از مطالعات مرتبط در اینجا مرور می‌شود. در مطالعه حسینی‌فر و اکبری (۱۳۹۸) که پیامدهای اجتماعی ازدواج زودهنگام بر روند آموزش دختران شهر اسفراین را مطالعه کردند، مشخص شد که اغلب آنان از پدیده ازدواج زودهنگام ناراضی بوده‌اند. چرا که این پدیده در فقر مالی و فرهنگی و ترک تحصیل آنان نقش داشته است. مطالعه منتظری و همکاران (۲۰۱۶) نشان داد که ساختار خانواده، عدم استقلال زنان در تصمیم‌گیری و پاسخ به نیازها، سه مقوله مهم در ازدواج زودهنگام دختران در اهواز بودند. با وجود عدم آمادگی و قصد زنان، عوامل فردی و زمینه‌ای، آنها را به ازدواج زودهنگام سوق داده است. مطالعه فرهمند و همکاران (۱۳۹۹) نشان می‌دهد که ازدواج زنان شهرستان سیرجان در سنین پایین، با ناتوانی در روابط زناشویی، طلاق عاطفی، سکوت اجباری همراه بوده است. طبق نتایج مطالعه حاجیلو و همکاران (۱۴۰۰) عوامل زیست‌شناختی (بلوغ جنسی زودرس)، فرهنگی (مردسالاری، تعصبات مذهبی)، اجتماعی (فشار اجتماعی و باورها، هنجارهای عرفی و فقدان آگاهی و تصورات کودکان از ازدواج) و اقتصادی (رهایی از فقر مالی) زمینه‌ساز کودک همسری در تبریز بوده است.

مطالعه پیتو پائول^۱ (۲۰۱۹) در هند نشان می‌دهد که ازدواج زودهنگام دختران با فقر و تحصیلات پایین، رابطه مستقیم دارد و آموزش می‌تواند به عنوان عامل پیشگیری در این زمینه عمل کند. مطالعه لووی و همکاران^۲ (۲۰۲۰) در جوامع روستایی گامبیا نشان داد که قومیت، ترس از رابطه جنسی قبل از ازدواج و فرصت‌های کاری در روستا، عوامل زمینه‌ساز ازدواج زودهنگام دختران بوده است. مطالعه امزت^۳ (۲۰۲۰) نشان داد رهبران مذهبی، به عنوان یک هنجار مذهبی با زمان‌بندی ازدواج در کادونا^۴ در پیشگیری از ازدواج‌های زودهنگام نقش دارند. براساس مطالعه مادوت کان^۵ (۲۰۲۰) عوامل اجتماعی- اقتصادی در ازدواج کودک، ازدواج سنتی و روابط جنسیتی در سودان جنوبی، نقش تعیین کننده‌ای دارد. چنان‌که عوامل فرهنگی (ساختار خانواده، جامعه‌پذیری و قومیت) شکل‌دهنده تعاملات اجتماعی (پایگاه اجتماعی، نقش‌های جنسیتی، انتظارات اجتماعی، تعصبات اجتماعی) بوده است و این فرایند منجر به شکل‌گیری ازدواج زودهنگام می‌شود.

مرور مطالعات فوق نشان می‌دهد که فقر فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی از مهم‌ترین عوامل بسترساز ازدواج زودهنگام در مناطق کمتر توسعه یافته است. از آنجا که جامعه شهرستان اهواز از لحاظ بافت فرهنگی و اجتماعی، به‌ویژه مذهبی، اشتراکات عمده‌ای با مناطق مطالعه شده دارد، انتظار می‌رود که عوامل بستر ساز ازدواج زودهنگام دختران از جمله بلوغ زودرس و ترس از درگیر شدن کودک در ارتباط جنسی، تعصبات خانواده، ترس از ارتکاب گناه، انگیزه‌های مذهبی، مالی، ترس از دست دادن فرصت ازدواج، بی‌سوادی، دخالت دیگران و تصمیم بزرگان و شرایط نامطلوب زندگی نیز در جامعه شهرستان اهواز نقش داشته باشند و اثرات سوء، تبعات و پیامدهای نامطلوبی را در پی داشته باشند. بنابراین تحقیق حاضر با عبور از پیش‌فرض‌های حاصل از مطالعات قبلی، درصدد مطالعه عمیق و شناسایی بسترهای ازدواج زودهنگام در جامعه خاص اهواز است.

روش پژوهش

این مطالعه کیفی با هدف کشف و تفسیر بسترهای شکل‌گیری ازدواج زودهنگام از دیدگاه دختران ازدواج کرده شهرستان اهواز و با رویکرد پدیدارشناسی توصیفی-تفسیری انجام شد.

¹. Paul, P

². Lowe M & et al

³. Amzat J

⁴. kaduna

⁵. Madut Kon

مطالعات پدیدارشناسی توصیفی تفسیری، به دنبال درک تجربیات زیسته‌ی افراد مورد مطالعه در رابطه با یک موضوع یا پدیده‌ی خاص است، در این نوع مطالعه محقق با رویکرد توصیفی، معنای ذهنی افراد مورد مطالعه را منعکس می‌کند و با رویکرد تفسیری، حاصل مشاهدات و نظرات خود را برای دیگران قابل فهم می‌سازد (فلیک، ۲۰۱۴). مشارکت کنندگان این تحقیق، زنان ازدواج کرده‌ی زیر ۱۸ سال ساکن اهواز و تحت پوشش مراکز بهداشتی درمانی بودند. به منظور گردآوری اطلاعات با استفاده از سؤالات باز، مصاحبه‌ی عمیق به صورت هدفمند با زنانی که تجربه‌ی کافی در این زمینه داشتند، انجام شد. در ادامه‌ی مسیر، با بهره‌گیری از اصل نمونه‌گیری با حداکثر تنوع^۱ و اصل اشباع-شدگی^۲ در انتخاب نمونه هدفمند، مصاحبه با بیست و دومین نفر پایان یافت. برای رفع نگرانی مصاحبه‌شوندگان و سوء تفاهم مبنی بر اشاعه‌ی اطلاعات شخصی آنان، همچنین جهت اطمینان از صحت اطلاعات از پرسیدن نام مصاحبه‌شوندگان پرهیز شد. مصاحبه‌ها ابتدا ضبط شد و سپس در متن پیاده شد. خود محقق نیز به عنوان ابزار تحقیق^۳ عمل نمود و حاصل مشاهدات، دیدگاه‌ها، کیفیت ایجاد ارتباط محقق و یادداشت‌های فنی محقق نیز جزء اطلاعات تحقیق بود. در تحلیل اطلاعات از الگوی تحلیل توصیفی - تفسیری سه مرحله‌ای اسمیت (اسمیت، فلاورز و اسبورن، ۱۹۹۷) استفاده شد که عبارت است از: الف) تولید داده‌ها ب) تجزیه و تحلیل داده‌ها شامل: ۱) مواجهه‌ی اولیه؛ خواندن و بازخوانی یک مورد، ۲) تشخیص و برچسب زدن به مقوله‌ها، ۳) لیست کردن و خوشه‌بندی مقوله‌ها، ۴) ایجاد یک جدول خلاصه‌سازی و ج) تلفیق موردها. برای حصول اطمینان از اعتماد-پذیری داده‌های پژوهش از برخی دستورالعمل‌های پیشنهادی لینکلن و گوبا^۴ (۱۹۸۵) شامل روش-های مطالعه‌ی مکرر، مقایسه‌ی مستمر داده‌ها، مثلث‌سازی^۵، تحلیل ممیزی و خارجی استفاده شد. برای افزایش پایایی کدگذاری کیفی، دو تحلیل‌گر، به‌طور همزمان کدگذاری انجام دادند تا مقوله‌بندی پالایش یافت.

یافته‌های تحقیق

تحلیل کیفی مصاحبه‌های انجام شده، مضامین مختلفی را پیش روی ما قرار می‌دهد که به خوبی ابعاد آشکار و پنهان وقوع ازدواج زودهنگام در شهرستان اهواز را آشکار می‌کند. مضامین

^۱ Maximum Variation

^۲ Saturation

^۳ Researcher as an instrument

^۴ Lincoln and Guba

^۵ Triangulation

مذکور طی یک مطالعه پدیدار شناسی توصیفی-تفسیری و با تحلیل مصاحبه‌های عمیق به دست آمد. با وجود اشتراکات فرهنگی استان خوزستان با سایر استان‌ها که نشان از بسترهای مشترک در امر ازدواج زودهنگام است، برخی از این بسترها خاص استان خوزستان می باشد که به فرهنگ، سنت‌های ازدواج، سبک زندگی متفاوت آنان بر می گردد. حاصل تحلیل اطلاعات، چهار مقوله اصلی شامل بسترهای فرهنگی، زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و عوامل شخصی می باشد که مقولات فرعی و مفاهیم اولیه هر یک به همراه توضیحات و نمونه متن مصاحبه در ادامه آورده شده است.

جدول شماره یک- خلاصه‌ای از مفاهیم و مقولات استخراجی مربوط به بسترهای ازدواج زودهنگام

مقولات اصلی	مقولات فرعی	مفاهیم اولیه
زمینه‌های فرهنگی	باور به کارساز بودن ازدواج زود هنگام	پرانرژی بودن در تربیت فرزند
		تسریع استقلال و پختگی زنان
		کمک به سازش با هنجارها
		تشکیک در عاملیت و صلاحیت زنان
		نیاز زن به پناهگاه مرد
	سنت‌های مرد سالاری و ازدواج فامیلی	مردسالاری در تصمیم گیری
		ازدواج دیر هنگام امر ناپسند
		ارزش انگاری ازدواج فامیلی
		ازدواج، به عنوان یک رسالت
	سبک زندگی منطبق با شرایط	ازدواج، تنها راه زندگی
		همنوایی با عرف جامعه
		ازدواج، امری جا افتاده
		تبعیت از بزرگان
زمینه‌های اجتماعی	تأیید شدن با ازدواج	ازدواج، معیاری برای تأیید دختر
		ترس از انگ اجتماع
	ازدواج مصلحتی	ارتباط مداوم با فامیل
		ترس از دست دادن فرصت ازدواج
		پیشگیری از ارتباط نامشروع
	رهایی از مشکلات خانواده	قربانی شدن برای نزاع و درگیری
		اعتیاد و خشونت خانواده بی‌مسئولیتی و بی تفاوتی والدین

		ناتوانی خانواده در اداره‌ی زندگی
شرایط اقتصادی	تسهیلات مالی فرایند ازدواج	وام، به‌عنوان انگیزه ازدواج
		تسهیلات حاصل از ازدواج
	انگیزه تأمین مالی	ازدواج‌های موقت و غیر قانونی
		قوانین سهل‌انگارانه ثبت ازدواج
	رهایی از مشکلات مالی	امکانات و تسهیلات زندگی مشترک
		درآمد ناکافی خانواده
		بیکاری در خانواده
عوامل شخصی	تصور اشتباه از زندگی مشترک	عدم بلوغ فکری
		هدف‌گیری ارتباط جنسی از ازدواج
		بی‌توجهی به شرایط پس از ازدواج
	سهل‌گیری و نادیده‌انگاری مسؤولیت‌های زندگی مشترک	وابستگی به تصمیمات خانواده
		بی‌اهمیتی مهارت‌ها و شناخت در ازدواج

۱- زمینه‌های فرهنگی جهت‌دهنده ازدواج زودهنگام

بسترهای فرهنگی، گاه به‌عنوان زمینه ساز و گاه به شکل تشدیدکننده ازدواج زودهنگام عمل می‌کند. این محور، به‌طور عمده در باورها و اعتقادات، سنت‌های اجتماعی و شیوه عمل در زندگی روزمره ساکنان استان خوزستان ریشه دارد. زمینه‌های فرهنگی شامل سه مقوله اصلی باور به کارساز بودن ازدواج زودهنگام، سنت‌های مرد سالاری و ازدواج فامیلی و سبک زندگی منطبق با شرایط است.

الف) باور به کارساز بودن ازدواج زودهنگام

در فرهنگ استان خوزستان، ازدواج امری پسندیده قلمداد می‌شود تا جایی که گاه وقوع آن به هر قیمتی باید اتفاق بیفتد. یعنی به محض پا به سن ازدواج گذاشتن دختر یا پسر، همه نگاه‌ها به ازدواج آنان است و از هر سو به این کار سفارش می‌شود. زیرا در پشت این اعمال، نگرش‌ها و باورهایی وجود دارد. باورهای کارساز بودن ازدواج زودهنگام در اینجا با چهار مفهوم استخراج شده از متن مصاحبه‌ها نشان داده می‌شود:

پرانرژی بودن در تربیت فرزند: مردم استان خوزستان بر این باور هستند که دختران در سن پایین می‌توانند فرزندان خود را با حوصله و شادابی و پرانرژی تربیت کنند. این طرز تفکر، باعث می‌شود که مردم به ازدواج زود هنگام نگرش مثبتی داشته باشند. یکی از مشارکت کنندگان در این زمینه گفته است:

"همون ۲۰ سالگی اینا که تا سن ۲۵ سالگی بچه‌هاشو دنیا آورده باشه و بچه‌هاش با حوصله و با انرژی تربیت کنه و به درس و مشقشون هم نظارتی بکنه" (۷). "فقط به خاطر سن بالا و حال و حوصله کمش خیلی به کارهای بچه‌ها رسیدگی نمی‌کنه" (۱۵).

تسریع استقلال و پختگی زنان: به باور مردم استان خوزستان اگر دختران در سن کم ازدواج کنند، زودتر در امور زندگی استقلال پیدا می‌کنند و می‌توانند پخته‌تر عمل کنند. به اذعان یکی از مشارکت کنندگان:

"در سن پایین ازدواج کنه بهتره تشکیل خانواده بده و سرو سامانی بگیره، بهتره رفتارهاش اصلاح می‌شه". یا این جمله که گفته: "خب دوست داشتم یک خانه جدا و زندگی مستقل را دوست داشتم زندگی‌ام از آن خودم بود و خودم تصمیم گیرنده اصلی بودم". من بعد ازدواج وضعیت‌ام بهتره و به زندگی مسلط تر شدم" (۸).

کمک به سازش با هنجارها: به نظر مشارکت کنندگان، این زمینه ذهنی وجود دارد که دختران با ازدواج زودهنگام زودتر وارد روابط اجتماعی می‌شوند و از این طریق، رفتارهای خود را با هنجارهای اجتماعی تطبیق می‌دهند. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این زمینه اذعان کرده است که:

"وقتی دختر در سن پایین نمی‌دونه چجوری با بزرگترها رفتار کنه، چه بهتر که ازدواج کنه یکم اجتماعی بشه با قوانین و رسم و رسوم زندگی آشنا بشه ... " (۲)، "هرسنی که دختر به بلوغ عقلی برسه یعنی بدون چاره کار کنه و چجوری رفتار کنه تا اذیت نشه زندگی‌شو خوب بچرخونه و کسی در زندگیش دخالت نکنه" (۹). "اوانلش بله زندگی برام سخت بود ولی کم‌کم عادت کردم یاد گرفتم چجوری با شوهرم و اطرافیانم رفتار کنم" (۱۳).

تشکیک در عاملیت و صلاحیت زنان: در فضای عشیره‌ای جامعه خوزستان، ساختار خانواده، طوری تعریف شده است که زنان اختیار اندکی در امورات خانواده و از جمله امورات مربوط به ازدواج دارند. این سلب عاملیت حتی به حوزه امور منزل نیز سرایت می‌کند. در مصاحبه‌هایی که

انجام شد آن‌ها به وضوح بر این نکته تأکید می‌کردند که در بسیاری موارد خانم‌ها چه در ازدواج و چه در ادامه‌ی زندگی، اختیاری از خود ندارند. چرا که یا از سر اجبار ازدواج می‌کنند یا در زندگی زناشویی گاهی از سر ناچاری به طلاق پناه می‌برند چرا که رها شده‌اند یا طرد شده‌اند و یا مورد بی‌توجهی قرار گرفته‌اند. در هر حال از دیدگاه مردان، زنان صلاحیت تصمیم‌گیری درست و آینده‌نگری را ندارند. در این زمینه یکی از مشارکت‌کنندگان اظهار کرد:

"اگر پدرش می‌گفت این خواستگار خوبه دختر هم باید می‌پذیرفت و اصلاً جرأت مخالفت نداشت آن‌چه پدرش که بد دختر رو نمی‌خواد و مادر هم جرأت حرف زدن نداشت" (۲).

نیاز زن به پناهگاه مرد: در فرهنگ غالب استان خوزستان و به‌طور اعم در بسیاری از استان‌های کشور، اعتقاد بر این است که زنان به تنهایی نمی‌توانند از عهده‌ی مسؤولیت‌ها و امور زندگی برآیند، چرا که شرایط زندگی و امنیت را مردان می‌توانند برای زنان فراهم کنند. بنابراین دختران به محض رسیدن به بلوغ به پناهگاه امن مردان نیاز دارند. یکی از شرکت‌کنندگان اذعان کرده است که:

"اعتقاد بزرگترها این‌که دختر حتماً باید زیر سایه یک مرد زندگی کند تا در امان باشد" (۸).

ب) سنت‌های مردسالاری و ازدواج فامیلی

در فرهنگ غالب مردم خوزستان، تصمیم بزرگترها و مخصوصاً مردان، امری مسلم پنداشته می‌شود. مردان به این وسیله در امور ازدواج فرزندان تصمیم‌گیرنده اصلی هستند. آنان اغلب به جهت آشنایی با خویشاوندان، ازدواج فامیلی را ترجیح می‌دهند و با اجبار کردن ازدواج دختران با فامیل، قدرت‌نمایی می‌کنند. چرا که آنها ازدواج را به‌عنوان یکی از نقاط عطف زندگی و یک رسالت برای خانواده‌ها تلقی می‌کنند. سنت‌های مرد سالاری و ازدواج فامیلی، به‌عنوان یکی از مقولات بسترهای فرهنگی ازدواج زودهنگام در چهار زیر مقوله منعکس شده است که عبارت از: مردسالاری در تصمیم‌گیری، ازدواج دیرهنگام امر ناپسند، ارزش انگاری ازدواج فامیلی و ازدواج، به‌عنوان یک رسالت است.

مردسالاری در تصمیم‌گیری: در این فرهنگ، مردان قدرت برتر پنداشته می‌شوند، به‌ویژه در

حریم خانواده که کنش‌ها و تصمیمات آنان برای فرزندان و به‌ویژه برای زنان تعیین‌کننده است. در چنین وضعیتی، مردان نیز همواره به دنبال حفظ و بازتولید سلطه‌ی خود هستند. بر این اساس، مردان مجاز بودن و غیر مجاز بودن رفتارها را برای زنان تعیین می‌کنند. چنانچه مشارکت‌کنندگان گفته‌اند:

"این تصمیم پدرم بود چون پسر برادرش بود خیلی راحت پذیرفت که در سن ۱۳ سالگی ازدواج کنم، پدر و عمویم تصمیم گرفتند من رو به خونه شوهر بفرستن" (۱۷).

ازدواج دیرهنگام امر ناپسند: به گونه‌ای که قبلاً اشاره شد، فرهنگ غالب در استان خوزستان فراگیری ازدواج است و دیر ازدواج کردن هنوز با وجود تغییرات بسیاری که در جامعه به وقوع پیوسته است، مورد پذیرش عموم قرار نگرفته است. به‌ویژه در خانواده، انقیاد زن را به دنبال داشته است و باعث شده است زنان در جامعه کنونی در بسیار از موارد، احساس غبن کنند. به گفته یکی از مشارکت‌کنندگان:

"زود ازدواج کردن از نظر مردم اینجا خیلی خوب و پسندیده‌اس و نشونه خوب بودن دختر حساب میاد؛ به خاطر پایین بودن فرهنگ منطقه، اینجا دیر ازدواج کردن خیلی عجیبه و اگر کسی دیر ازدواج کنه، مردم در مورد اون بدگویی می‌کنند و انگار که مشکل داشته باشه" (۳).

ارزش‌انگاری ازدواج فامیلی. ازدواج فامیلی از جمله اشکال رایج ازدواج در جامعه خوزستان است. این نوع ازدواج، به‌ویژه در مناطقی که ساختار اجتماعی عشیره‌ای غلبه دارد، بیشتر است. علاوه بر این، همواره خانواده‌ها با تصور «شناخت بیشتر داشتن از خواستگار فامیل» تمایل دارند دخترشان را به فامیل و خویشاوندشان بدهند. در موارد متعدد، زنان به این نکته اشاره کرده‌اند که "خواستگارم از فامیل‌ها بود و والدینم دلیل می‌آوردند که بهتره هر چه زودتر ازدواج کنید و در ادامه زندگی به هم علاقمند می‌شوید". برای نمونه در بسیاری از مصاحبه‌ها زنان به وضوح به این نکته اشاره کردند:

"فامیله و می‌شناسیمش، بهتر است با او ازدواج کنی"، "رسم ما عرب‌ها اینه دختر عمو و پسر عمو مال همدیگه هستن"، "تأکید بر ازدواج فامیلیه و نمی‌گذارند حداقل غریبه‌ای که دوست‌داری بگیریم" (۱۵). "داماد از فامیل‌های دور ما بود ... گفتن که این بهتر از یه غریبه‌س ما اینو می‌شناسیم، منم پذیرفتم" (۹).

ازدواج، به‌عنوان یک رسالت: ماهیت روابط با خویشاوندان برحسب سنت و دین در ایران به گونه‌ای است که زنان تا حدود زیادی از تنها زندگی کردن، بیرون رفتن از خانه، هر گونه ارتباط جنسی خارج از چارچوب ازدواج منع می‌شوند. بر این اساس، زنان در جامعه مورد مطالعه هنوز

به ازدواج به‌عنوان هدف نهایی می‌نگرند و آن را به مثابه‌ی سرنوشت محتوم خود پذیرفته‌اند. به گفته مشارکت‌کنندگان:

"عادت‌ها و سنت‌های نادرست و تفکر این‌که ازدواج آخرین مرحله‌ی زندگی است و این تفکر که هرکه ازدواج کرده مثل اینه که برنده شده و برد با اونه ... سرنوشت ما را تعیین کرد" (۸). «می‌گفتند دختر که اول و آخرش ازدواجه پس بهتره زودتر سروسامون بگیره" (۳).

ج) سبک زندگی منطبق با شرایط

سبک زندگی منطبق با شرایط، به‌عنوان یکی از بسترهای فرهنگی ازدواج زودهنگام از ۴ زیر مقوله‌ی ازدواج، تنها راه زندگی، هم‌نوایی با عرف جامعه، ازدواج، امری جا افتاده و تبعیت از بزرگان تشکیل شده است. شرح این مقولات نشان می‌دهد که چگونه ازدواج زودهنگام به یک سبک زندگی در جامعه‌ی استان خوزستان تبدیل شده است.

ازدواج تنها راه زندگی: بسیاری از مردم فکر می‌کنند که رشد کردن، درس خواندن، کار پیدا کردن راهی است که به زندگی مشترک منتهی می‌شود، در صورتی که این کارها و امور زندگی متوقف شود، تنها راه ادامه‌ی زندگی ازدواج کردن است. از آنجا که اغلب دختران نوجوان با تأثیرپذیری از سبک زندگی والدین، ادامه تحصیل را گزینه‌ی بهتری نمی‌یابند، ادامه‌ی زندگی را همان مسیر ازدواج می‌بینند. برخی از مصاحبه‌شوندگان در این زمینه گفته‌اند:

"من اهل درس خوندن نبودم خب اگه می‌موندم چکار می‌خواستم بکنم اهل کار کردن و درآمد زایی هم نیستم خب هر چی زودتر ازدواج کنم بهتره دیگه، تنهایی می‌خوام چکار کنم" (۱۳). "نمی‌دونم شاید همون سن ۱۵ سالگی ازدواج می‌کردم آخه بیکار بودم ... احتمالاً ازدواج می‌کردم دیگه" (۱۴). "من اونو دوست ندارم، سالهاست از روی عادت زندگی می‌کنیم دیگه وقت جدایی و این حرفا نیست که، جدا بشم کجا برم چکار کنم ؟؟؟" (۸).

هم‌نوایی با عرف جامعه: در تمامی فرهنگ‌های جامعه‌ی خوزستان، اهمیت زیادی به ازدواج داده می‌شود، این امر نه صرفاً در فرهنگ عامه‌ی مردم، بلکه از سوی دولت نیز مورد حمایت قرار می‌گیرد و به نوعی آن را در سطح فرهنگ جامعه تقویت می‌کند. تأکید زیاد بر وقوع ازدواج باعث شده است که به قول یکی از مشارکت‌کنندگان «ازدواج‌های باری به هر جهت» اتفاق بیفتد، یعنی فقط ازدواج باشد و بس. در همین زمینه، یکی از مشارکت‌کنندگان اظهار کرد که:

«ما همه مون سن پایین ازدواج می‌کنیم چون دخترای فامیلمون همه شون زود تشکیل خانواده میدن، پدر و مادرهامون اینجوری ازدواج کردن. ما هم به شیوه‌ی اونا پیش رفتیم». این مقوله به خوبی، همنوایی دختران با الگوی‌های رایج ازدواج و عرف فراگیر بودن فرهنگ ازدواج در سنین پایین را نشان می‌دهد.

یا گفته شده: «دختران به شیوه‌ی ازدواج زودهنگام فامیل‌ها نگاه می‌کنند معمولاً بدون مخالفت می‌پذیرند».

ازدواج امری جا افتاده: فارغ از اینکه مردم استان خوزستان چه دیدگاهی نسبت به ازدواج زودهنگام داشته باشند، چه اینکه ازدواج زودهنگام را مذمت کنند یا آن را زمینه‌ساز زندگی موفق تلقی کنند، اکثر آنان اتفاق نظر دارند که ازدواج زودهنگام به سبک زندگی و عادت آنان تبدیل شده است و در فرهنگ آنان جا افتاده است: چنان‌که مصاحبه‌شوندگان گفته‌اند:

"بیشتر طبق عادت داریم باهاس زندگی می‌کنیم و ادامه می‌دیم" (۹). "همه‌ی خواهرهام تقریباً تو همین سن ازدواج کردند اطراف شهر ما اونجا همه اینجوری ازدواج می‌کردن" (۱۴). "چی میشه کرد خب فرهنگ غالب منطقه مون اینجوریه و چارچوب زندگیا مون این مدلی شکل گرفته" (۱۵). **تبعیت از بزرگان:** در فرهنگ غالب خانواده‌های مذهبی، حرف و تصمیم بزرگترها، برای اعضای خانواده سندیت دارد. اغلب اوقات حرف بزرگترها بدون نقد و به چالش کشیدن پذیرفته می‌شود. بنابراین تبعیت و پیروی از بزرگان قوم و قبیله برای دختران تازه به بلوغ رسیده، به یک سبک و عادت تبدیل شده است. برخی از مشارکت‌کننده‌ها در این زمینه اذعان کرده‌اند:

"خب تصمیم خانواده برای زندگی من باعث شد تا من به این شیوه زندگی کنم، عادت‌ها و سنت‌های ایل و قوم ما و اینکه دختر به محض پرپود شدن باید ازدواج کنه چون بالغ شده و موندنش به صلاح خانواده و خودش نیست" (۹). "پدرها و برادرها برای دخترها تصمیم می‌گیرن خب بخاطر اینکه خود پدر مادرهامون خودشون بیسواد بودن و آدم‌های ساده و فقیری هستن" (۱۴). «ما که نمی‌تونستیم حرفی روی حرف اونا بزنین یعنی میدونی مادرای بیچاره هم مجبورن از تصمیم پدر و بزرگای ایل حمایت کنن" (۱۵).

۲- زمینه‌های اجتماعی شکل‌دهنده ازدواج زودهنگام

ساختار جامعه، به‌ویژه ساختار مذهبی جامعه ایران و استان خوزستان، برخی معیارها و الگوهای رفتاری پذیرفته شده‌ای دارند، که زندگی در آن ساختار مستلزم تبعیت از آن معیارها و الگوهای رفتاری است. ازدواج یکی از پدیده‌هایی است که براساس ساختار جامعه و معیارهای آن قضاوت می‌شود و رفتار خانواده‌ها در این امر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین ازدواج زودهنگام اقدامی است که ریشه در قضاوت‌ها، مصلحت و الگوهای رفتاری جامعه داشته است و برحسب ساختار جامعه به آن نگریسته می‌شود. زمینه‌های اجتماعی ازدواج زودهنگام از ۳ مقوله اصلی به‌عنوان تأیید شدن با ازدواج، ازدواج مصلحتی و رهایی از مشکلات خانواده، تشکیل شده است.

الف) تأیید شدن با ازدواج

همانند بسیاری از مناطق ایران، در جامعه استان خوزستان نیز جاری و ساری است که دخترانی که ازدواج نمی‌کنند یا دیر ازدواج می‌کنند، دارای حداقل یک عیب و نقص خاصی هستند، در حالی که دختران زود ازدواج کرده، بدون نقص بوده‌اند که زودتر ازدواج کرده‌اند. این معیار قضاوت در جامعه، خانواده‌ها و حتی خود دختران را به ازدواج زود هنگام سوق می‌دهد. دو مفهوم زیر، نشانگر مقوله تأیید شدن با ازدواج زودهنگام است.

ازدواج معیاری برای تأیید دختر: گفته زیر یکی از مصاحبه‌شوندگان نشان می‌دهد که ازدواج، مهر تأیید دختران در اجتماع است: "زود ازدواج کردن از نظر مردم اینجا خیلی خوب و پسندیده است و نشونه خوب بودن دختر حساب می‌آید که یجورایی امتیاز حساب میشه برای دخترا" (۳). با توجه به این سخن معروف که «بیوه‌زن بودن بهتر از دخترمانده»، مشخص می‌شود که ازدواج می‌تواند یک مرحله تأیید برای دختران باشد.

ترس از انگ اجتماع: طبق گفته یکی از مشارکت‌کنندگان در مطالعه: "دختری که ازدواج نکند عیب است و حتما عیبی دارد" (۸). «خب دخترای طایفه‌مون همه تقریباً همین سن ازدواج کردن، می‌ترسیدم بمونم بهم انگ بزنن یا بگن دختره عیب و ایرادی داره»؛ این ترس از انگ دیگران، به‌طور متقابل نشان می‌دهد که دختران ازدواج کرده عیبی نداشته‌اند و مورد تأیید هستند.

ب) ازدواج مصلحتی

برخی از ازدواج‌های زودهنگام حاصل مصلحت‌اندیشی‌های والدین و همچنین خود دختران هستند. منظور از ازدواج زودهنگام مصلحت‌اندیشانه برای خانواده آن دسته از ازدواج‌هایی است که دلیل و علت آن به نگرانی والدین از ترس برقراری رابطه خارج از ازدواج توسط دخترشان بر می‌گردد. یعنی از نظر آنان ازدواج زودهنگام راه مناسبی برای رسیدن به هدف مورد نظرشان است. و همچنین ترس دختران برای از دست دادن فرصت ازدواج و مجرد ماندن. این مقوله از طریق ۴ مفهوم نشان داده می‌شود: نگرانی والدین از ارتباط نامشروع، ترس از دست دادن فرصت ازدواج، ارتباط مداوم با فامیل، قربانی نزاع و درگیری.

ترس از دست دادن فرصت ازدواج: در این رابطه یکی از مشارکت‌کنندگان اظهار می‌کند: «اگر می‌گفتم نه خب ممکن بود پسر عموم بره یجورایی می‌ترسیدم نه بگم، بمونم بعداً خودم دیگه مرد مناسبی پیدا نکنم اونوقت زشت بود برام که سنم بالا بره شوهر هم نکنم»

نگرانی از ارتباط نامشروع: در این رابطه یکی از زنان گفته است: "حداکثر تا دوره دبیرستان حتما باید ازدواج کنه، تا بقول خودشون سرش نجنبه و مشکلی پیش نیاد. مبدا دختر خطا کند و دردسرساز شود و آبرو و شرفشان تو محله زیر سؤال برود به قول خودشان قضایای ناموسی پیش بیاید" (۳).

ارتباط مداوم با فامیل: یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه اذعان نموده است: "ماهم بازی بودیم، خونمون نزدیک هم بود، فامیل بودیم، پدرامون می‌گفتند ما تا کی مراقب اونا باشیم که خدای نکرده خطا نکنند، چه بهتر که ازدواج کنند" (۲۱).

قربانی نزاع و درگیری شدن: یکی از شرکت‌کنندگان در رابطه با علل ازدواج زودهنگام گفته است: "رسومات بد و سستی خانواده‌ها و فصلیه دادن (خون بس) دختر برای خاتمه به نزاع و دعوای طایفه ای و جلوگیری از خون‌ریزی و بکش بکش، میشه ازدواج ناخواسته در سن پایین" (۳).

ج) رهایی از مشکلات خانواده

اکثر خانواده‌ها و دختران زود ازدواج کرده، فکر می‌کرده‌اند که با ازدواج زودهنگام، از خانواده دارای مشکلات متعدد به یک زندگی مشترک و بهتر منتقل می‌شوند. سه مشکل خانوادگی عمده

وجود دارد که اکثر خانواده‌های خوزستانی مورد مطالعه، رهایی از آن مشکلات را مهم‌ترین علت و زمینه ازدواج زودهنگام دانسته‌اند که عبارتند از: اعتیاد و خشونت خانواده، بی‌مسئولیتی و بی‌تفاوتی والدین و ناتوانی خانواده در اداره زندگی.

شیوع اعتیاد و خشونت در خانواده: در مصاحبه‌هایی که با زنان انجام شده است، به این موضوع اشاره شده است که اعتیاد در درون خانواده، به‌ویژه سرپرست خانواده از جمله عوامل ازدواج زودهنگام از سوی زنان است. ازدواج زودهنگام از یک‌سو برای رهایی از مشکلات زندگی گاه‌گاه خشونت‌بار با پدر معتاد است. به هر حال در استان خوزستان، اعتیاد از جهات مختلف برانگیزاننده ازدواج زودهنگام است.

بی‌مسئولیتی و بی‌تفاوتی والدین: اغلب پدران دختران زود ازدواج کرده، به دلایل مسائل اعتیاد، بیکاری و ناتوانی مالی، خود را متعهد به زندگی خانوادگی نمی‌بیند و پایبند به زن و فرزندان نمی‌داند. حتی در بسیاری از موارد، خانواده را رها می‌کند. در مواردی دیگر مرد خانواده ساختار خانواده‌اش را حفظ می‌کند، اما وظایفش را نسبت به آنها انجام نمی‌دهد. به لحاظ هزینه دادن، رسیدگی به فرزندان، تعاملات مناسب، توجه به همسر، تقبل بار مسئولیت‌های پدری و نان‌آوری از جمله مواردی است که در حوزه مسئولیت‌گریزی قرار می‌گیرد. این عمل باعث می‌شود دختران جوان خانواده به خاطر عدم مسئولیت‌پذیری سرپرست خانوار، تن به ازدواج زودهنگام بدهند. برای نمونه: "وضع مالی خوبی نداره و دیگه اینکه گفتم حال و حوصله خوبی برای بچه‌ها و کارهاشونو نداره" (۱۵).

ناتوانی خانواده در اداره زندگی: یکی از عوامل زمینه‌ساز ازدواج زودهنگام، ناتوانی خانواده و مخصوصاً پدر در اداره زندگی است که دختران جوان برای رهایی از این وضعیت تن به ازدواج زودهنگام می‌دهند: برای نمونه "مجبوری دنبال مشکلات زندگی و سختی‌ها و کارهای بچه‌ها بدویی، ما هم توانشو نداریم خوب ازدواج کنن برن خودشون کارهاشونو انجام بدن بهتره" (۱۵).

۳- شرایط اقتصادی تشدیدکننده ازدواج زودهنگام

الف) تسهیلات مالی فرایند ازدواج

در بسیاری از موارد، ازدواج زود هنگام به دلیل قابلیت‌های مالی‌اش اتفاق می‌افتد. به عبارتی قوی‌ترین بعد اقتصادی ازدواج زودهنگام ممکن است از بعد ضعف مالی و فقر نشأت بگیرد.

ازدواج زودهنگام به دو شکل، تسهیلات مالی را به دنبال دارد: وام ازدواج و تسهیلات حاصل از ازدواج.

وام، به عنوان انگیزه ازدواج: وام ازدواج، نوعی حمایت مالی از خانواده دختر است، خانواده دختر به جهت اقساط بلندمدت و درصد پایین سود آن، انگیزه بیشتری برای شوهر دادن دخترانشان پیدا می کنند. در سال های اخیر، به دلیل سیاست های تشویق ازدواج و فرزندآوری از سوی دولت، مبلغ این وام افزایش یافته است که برای زوجین اقشار متوسط و پایین، مبلغ نسبتاً قابل توجهی است.

تسهیلات حاصل از ازدواج: خود ازدواج دربردارنده ابعادی اقتصادی و مالی است. یعنی بالفعل یا بالقوه می تواند حاوی مقداری کم یا زیاد پول و دارایی باشد که به ویژه از سوی زن یا خانواده او قابل دریافت یا مطالبه است.

ب) انگیزه تأمین مالی

ازدواج زودهنگام یکی از راه های تأمین مالی به اصطلاح، دم دستی است. حال به هر شکلی که اتفاق افتاد، اگر انگیزه مالی داشته باشد، دیگر جزء ازدواج های زودهنگام با هدف شروع زندگی مشترک نخواهد بود.

ازدواج های موقت و غیر قانونی: در برخی جوامع خوزستان، به ویژه با ساختار عشیره ای، دختران را در سنین پایین شوهر می دهند، وام را دریافت می کنند و سپس طلاق صورت می گیرد. یعنی با توافق طرفین، هم ازدواج و هم طلاق عامدانه و برای دریافت وام اتفاق می افتد. این اتفاق از بعد مالی برانگیزاننده ازدواج های زودهنگام است. برای نمونه: "درآمدها کفاف زندگی را نمیده، خب زندگی مون از لحاظ مالی به سختی می گذره، مخصوصاً این چند ساله آخر با این گرونی ها، دیگه ازدواج های موقت برای وام گرفتن و تأمین هزینه زندگی بیشتر شده" (۹). در برخی از ازدواج ها با خارجی ها به ویژه عراقی ها، عقد شرعی اتفاق می افتد اما رسماً ثبت نمی شود. این عدم ثبت به هر دلیلی که باشد، نشانگر انگیزه مالی دختران یا خانواده آنان است. چرا که مردان گرایش زیادی برای ازدواج با دختران زیر ۱۸ سال داشته اند و همین بر آمار ازدواج زودهنگام افزوده است.

قوانین سهل انگارانه ثبت ازدواج: در مناطقی که ساختار اجتماعی عشیره ای در آن قوی است، عقد شرعی اتفاق می افتد اما ثبت صورت نمی گیرد و در بسیاری از موارد به ویژه در مورد ازدواج کودکان، ثبت عقد و ازدواج را به پس از آن موکول می کنند و در مواردی بسیار، این کار با تأخیر انجام می گیرد و یا حتی تا زمان طلاق هم ثبت نمی گردد و آن نیز بعدها مشکل را دو چندان

می‌کند. این قوانین سهل انگارانه، ازدواج زودهنگام را مخصوصاً اگر انگیزه مالی وجود داشته باشد، تشدید می‌کند.

ج) رهایی از مشکلات مالی

اینکه فشار گرانی و تورم، مرد خانواده را از تأمین نیازهای خانواده ناتوان می‌سازد، همین امر اعتراض همسر و فرزندان و نهایتاً اختلافات خانوادگی را به دنبال دارد و اگر موقعیت ازدواج برای دختران خانواده، ولو در سنین کم فراهم گردد، معمولاً برخلاف میل دختر مورد استقبال خانواده قرار می‌گیرد. نبود تسهیلات و امکانات، درآمد ناکافی و بیکاری مخصوصاً در خانواده‌ی عشیره‌ای استان خوزستان، انگیزه دختران را برای رهایی از این مشکلات از طریق ازدواج زودهنگام تشدید می‌کند.

امکانات و تسهیلات زندگی مشترک: شروع زندگی مشترک تسهیلاتی به همراه دارد که در خانواده‌های پرجمعیت و کم درآمد، خبری از این تسهیلات نیست. یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: "خوب چرا زود ازدواج نکنم، کم و کاستی در زندگی‌ام ندارم و شوهرم تمام مایحتاج ما رو تأمین می‌کنه خواسته‌های بچه‌ها رو برآورده می‌کنه شوهرم هر چی داره برای ما خرج می‌کنه" (۱۳). درآمد ناکافی خانواده: در این رابطه یکی از مصاحبه‌شوندگان گفته است: "گرونی‌ها و مشکلات مالی، کمر پدر خانواده رو میبره، هزینه سنگین نگهداری از دختر باعث میشه اکثر خانواده‌ها دخترانشونو زود شوهر بدن».

بیکاری در خانواده: در مصاحبه‌های این پژوهش در بسیاری از موارد به بیکاری مرد (پدر خانواده) به عنوان یکی از عوامل ازدواج زودهنگام اشاره شده است. بیکاری کمبود یا فقدان درآمد را با خود به همراه دارد و این امر روند اداره خانواده را با مشکل مواجه می‌سازد و در مواردی آسیب‌های دیگری همچون اعتیاد و خشونت را در خانواده به دنبال خواهد داشت. زنان زیادی دلیل ازدواج زودهنگام خود را بیکاری پدرانشان عنوان کرده‌اند.

۴- عوامل شخصی تسهیل‌کننده ازدواج زودهنگام

الف) تصور اشتباه از زندگی مشترک

به سه دلیل دختران از زندگی مشترک تصور اشتباهی دارند، اول اینکه به بلوغ فکری نرسیده‌اند، دوم، به واسطه تأکید بزرگان تصورشان از ازدواج محدود به رابطه جنسی است، سوم اینکه به دلیل ناآگاهی از شرایط زندگی مشترک، به آن بی توجه هستند.

عدم بلوغ فکری: اکثر دختران خوزستانی که به ازدواج زودهنگام تن داده‌اند، به دلیل سن پایین به بلوغ فکری نرسیده‌اند و توان تصمیم‌گیری درست را نداشته‌اند. برای نمونه: "اختلاف عقیدتی که وجود داشت را به سبب سن کم متوجه نشدم، مسائل اصلی و بزرگ را ندیده گرفتم و تنها به صدای قلبم و احساساتم همسر انتخاب کردم" (۲۱).

هدف‌گیری ارتباط جنسی از ازدواج: برای نمونه: "عادت‌ها و سنت‌های ایل و قوم ما و اینکه دختر به محض پرورد شدن باید ازدواج کنه چون بالغ شده و موندنش به صلاح خانواده و خودش نیست" (۹).

بی توجهی به شرایط پس از ازدواج: زنان در بسیاری از موارد، درک کاملی از ازدواج ندارند و در رابطه با اصول اخلاقی و اجتماعی ازدواج و زندگی مشترک با یک مرد و تعهداتی که بر گردن دارند هیچ چیز نمی‌دانند. همین عدم آگاهی و بی توجهی، گاهی ازدواج زودهنگام را تسهیل می‌کند.

ب) سهل‌گیری و نادیده انگاری مسؤولیت‌های زندگی مشترک

زمانی که دختران نوجوان تابع تصمیم بزرگترها در امر ازدواج هستند، اغلب با یک ازدواج اجباری مواجه هستند، که دیگر مهارت‌ها و شناخت دختران در انتخاب همسر معنایی ندارد و بی اهمیت خواهد بود. بنابراین سهل‌گیری زندگی مشترک و بی توجهی به مسؤولیت‌های آن، چه از طرف خانواده تصمیم‌گیرنده و چه از طرف دختران خانواده‌های خوزستانی، به خودی خود اتفاق می‌افتد. در متن زیر، مصاحبه‌شونده، وابسته بودن به تصمیم خانواده را بازنمایی می‌کند.

«خام بودم و نمی‌دانستم خوب و بد چیست، یا اینکه بچه بودم و الفبای ازدواج و انتخاب را نمی‌دانستم».

در متن مصاحبه زیر به خوبی ساده‌انگاری زندگی مشترک و بی اهمیتی مهارت‌ها و شناخت فرد ازدواج‌کننده مشخص است:

«پدر و مادرهامون خودشون بی سواد بودن و آدم‌های ساده‌اند؛ بی سواد پدر و مادرهایمان در شیوه زندگی ما و انتخاب ما تأثیرگذار بوده».

بحث و نتیجه‌گیری

مناسبت ازدواج در جامعه ایران که هر گونه رابطه و فرزندآوری خارج از محدوده زناشویی در آن منع شده است، از اهمیت فرهنگی و اجتماعی بالایی برخوردار است. با این حال، ازدواج قبل از بلوغ جسمی و ذهنی، دختران را تحت فشار شدید قرار می‌دهد و این پدیده رایجی در اهواز است. تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه با زنان زود ازدواج کرده شهرستان اهواز نشان می‌دهد،

ازدواج زود هنگام آنان در بسترهای خاص فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و شخصی به مرور زمان شکل گرفته است. تجربه‌ی مشترک همه‌ی مشارکت‌کنندگان در تحقیق حاضر نشان می‌دهد که مسائل فرهنگی- مذهبی، اقتصادی، اجتماعی و شخصی در ازدواج زود هنگام آنان نقش داشته است.

در فرهنگ عموم مردم اهواز به‌ویژه خانواده‌های عشیره‌ای این باور شکل گرفته است که ازدواج در سنین پایین، دختران را از لحاظ رفتاری پخته‌تر کرده است و آنان را هر چه بیشتر برای ایفای نقش زنانه در جامعه آماده می‌کند. از طرفی برخی دیگر اعتقاد دارند که دختران به تنهایی امنیت و صلاحیت زندگی خود را نمی‌توانند تأمین کنند. سنت‌ها بر زندگی آنان سایه افکنده است و در تصمیم‌گیری در اولویت قرا می‌گیرند. چنان‌که ازدواج دادن به‌ویژه دختر در این فرهنگ، یک رسالت و انجام ندادن آن یک امر ناپسند است. سبک زندگی فامیلی و ازدواج فامیلی مخصوصاً در سنین پایین در این فرهنگ، ساری و جاری است. به‌طور کلی باورها، سنت‌ها و سبک زندگی مردم اهواز به ازدواج زود هنگام سوق می‌یابد.

مناسبات اجتماعی، بخش مهم دیگری از جامعه‌ی خانواده‌های عشیره‌ای شهرستان اهواز را تشکیل می‌دهد. در درجه‌ی اول دختران با ازدواج زود هنگام مورد تأیید افراد جامعه قرار می‌گیرند، با برخی دیگر از استدلال‌ها و اتفاقات از جمله فرصت‌های ازدواج، روابط نامشروع، مشکلات اجتماعی خانواده‌ها، ازدواج زود هنگام در قالب ازدواج مصلحتی و رهایی از مشکلات خانواده قابل توجیه است.

یکی دیگر از زمینه‌های شکل‌گیری ازدواج زود هنگام دختران، مشکلات مالی است. فرایند ازدواج همواره با یک‌سری تسهیلات مالی همراه بوده است، ولی با تشدید بحران مالی، گرانی و بیکاری، این تسهیلات اخیراً توجه خانواده‌های کم‌بضاعت را به خود جلب کرده است، تا آنجایی که ازدواج دختر به منزله‌ی تأمین مالی نگرسته می‌شود و به‌واسطه‌ی ازدواج زود هنگام، دختران سریع‌تر از مشکلات مالی خانواده رهایی می‌یابند. در نتیجه ازدواج زود هنگام نه به‌عنوان شروع زندگی مشترک، بلکه به‌عنوان ابزار برای مقابله با مشکلات اقتصادی خانواده‌ها تبدیل شده است. زمینه‌های اقتصادی، بیشتر به‌عنوان تشدید‌کننده‌ی ازدواج زود هنگام عمل می‌کنند تا شکل‌دهنده‌ی آن.

چهارمین عامل بسترساز ازدواج زود هنگام، یک عامل شخصی است. عوامل شخصی اغلب شکل‌دهنده یا تشدید‌کننده‌ی ازدواج زود هنگام نیست، بلکه بیشتر تسهیل‌کننده‌ی این امر است. چرا که

تصمیم به ازدواج زودهنگام دختر از طرف بزرگان قبایل گرفته می شود و با توجه به اینکه دختران نوجوان از بلوغ فکری، تجربه کافی، تصور درست از مسئولیت های زندگی مشترک ندارند، مقاومت چندانی صورت نمی گیرد. بنابراین ازدواج زودهنگام دختران به واسطه عوامل شخصی تسهیل می گردد.

بسترهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و فردی که در این مطالعه، شناسایی شدند، در مطالعات قبلی از جمله تحقیقات منتظری و همکاران (۲۰۱۶)، فرهمند و همکاران (۱۳۹۹)، حاجیلو و همکاران (۱۴۰۰)، پیستو پائول (۲۰۱۹)، لووی و همکاران (۲۰۲۰)، امزت (۲۰۲۰)، مادوت کان (۲۰۲۰) و تحقیق سعید (۲۰۱۹) نیز شناسایی شده بودند. با این وجود، برخی از عوامل شکل دهنده ازدواج زودرس، خاص فرهنگ مردم اهواز می باشد که قابل تعمیم به فرهنگ های دیگر کشورهای درحال توسعه نمی باشد. به عنوان نمونه؛ دختران با ازدواج زودهنگام از نظر اجتماعی در فرهنگ شهر اهواز تأیید می شوند، یا به ازدواج به عنوان یک نقطه عطف نگریسته می شود که به فرایند پس از ازدواج از جمله طلاق و کیفیت زندگی مشترک بی توجه است. در فرهنگ اسلامی مردم اهواز ارتباط جنسی قبل از ازدواج مردود است، در حالی که در جامعه آفریقایی جنوبی یا هند، ازدواج زودهنگام ریشه در این مسأله ندارد.

منابع

۱. احمدی، علی‌یار (۱۳۸۳) «بررسی تأثیر ازدواج زودهنگام بر ترک تحصیل زنان نوجوان در ایران با رویکرد چند سطحی»، دومین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران، شیراز، شماره ۲، شناسه ملی مقاله PSRC02-002.
۲. سالنامه‌ی آماری سازمان ثبت احوال (۱۴۰۰-۱۳۹۰).
۳. حاجیلو، فتانه؛ آقایی، توکل و فریده علیپور (۱۴۰۰) «علل زمینه‌ساز کودک‌همسری (مطالعه‌ی موردی زنان دارای تجربه زیسته‌ی مراجعه‌کننده به مرکز بهداشتی شهر تبریز)»، زن و جامعه، شماره ۱۴: ۱۱۶-۱۰۳.
۴. حسینی فر، مریم السادات و زهرا اکبری (۱۳۹۸) «بررسی پیامدهای اجتماعی زود هنگام بر روند آموزش دختران»، پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی، دوره ۱، شماره ۲: ۱۴۶-۱۲۳.
۵. فرهنگ، مهناز؛ دانافر، فاطمه و محبوبه پورابراهیم (۱۳۹۹) «واکاوی تجارب زناشویی کودک همسری: در هم آمیختگی عاطفی-فکری و بی‌قدرتی»، پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، شماره ۱۷: ۱۱۵ تا ۱۴۵.
۶. صدیق اورعی، غلامرضا (۱۳۸۶) مسائل اجتماعی جوانان، تهران: جهاد دانشگاهی.
۷. کمالی، افسانه؛ سفیری، خدیجه و عهدیه اسدپور (۱۴۰۰) «پیامدهای ازدواج دختران در دوران کودکی»، مطالعات توسعه اجتماعی فرهنگی، دوره ۱۰، شماره ۲: ۸۱-۱۱۰.
۸. گود، ویلیام (۱۳۵۲) خانواده و جامعه، ترجمه ویدا ناصحی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

9. Amzat, J. (2020) «Examining the role of religious leaders in advancing the movement of teenage girls regarding timing of marriage in Kaduna». **The Nigerian Journal of Sociology and Anthropology**, pp: 1-16.

10. Flick, U. (2014) **An Introduction to Qualitative Research**. 5th Edition, London: Sage Publications,

11. ICRW (2007) «New Insights on Preventing Child Marriage: A Global Analysis of Factors and Programs». 1st Edn. , U.S: **International Center for Research on Women**

12. Lowe, M. & et al. (2020) «Investigating and preparing a picture of background factors affecting early marriage in the rural communities of the Gambia». **F1000Research**, 8:1949 Last updated: 31 MAR 2022.
13. Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985) **Naturalistic Inquiry**, Beverly Hills, CA: Sage Publications, Inc.
14. Madut, K. (2020) «Investigating socio-economic factors affecting child marriage and gender relations in South Sudan after Sudan's independence», **Journal of Global Economy**, 3(147): 1–6.
15. Montazeri S, Gharacheh M, Mohammadi N, Alaghband Rad J, Eftekhar Ardabili H (2016) «Determinants of Early Marriage from Married Girls' Perspectives in Iranian Setting: A Qualitative Study», **J Environ Public Health** :8615929.
16. Novilla MLB, Barnes MD, Natalie G, *et al.* (2006) «Public health perspectives on the family: an ecological approach to promoting health in the family and community», **Family & Community Health**; 29:28–42.
17. Pinto, P. (2019) «In the article on the effect of marriage and poverty on the prevalence of early marriages: An analysis at the regional level in India», **Sexual and Reproductive Health Matters**, 27(1): 93-105.
18. Pinto, P. (2019) «Investigating the effect of marriage and poverty on the prevalence of early marriages: An analysis at the regional level in India», **Population and Development Review**, 43(1): 7–29.
19. Smith, J.A., Flowers, P. and Osborn, M. (1997) «Interpretative phenomenological analysis and health psychology», in L. Yardley (ed.), **Material Discourses and Health**. London: Routledge, pp. 68–91.
20. UNICEF (2014) **Child protection from violence, exploitation and abuse**. United Nations Children's Fund.
21. UNICEF (2019) **Child marriage around the world**. United Nations Children's Fund.
22. Ynis Said, A. (2019) «Causes and Effects OF Early Marriage among Girls IN MVITA Sub-County, MOMBASA County», Thesis of M.A, University of Nairobi Research Archive.